

ความไม่พร้อมของไทยกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย Thailand's Inadequacy and Thai Democracy Regime

ธณธรรม์ศร จิตรเหล่าอาพร¹

Thanathansorn Chitlaoarporn

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “ความไม่พร้อมของไทยกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย” นี้จะพยายามชี้ให้เห็นในอีกมุมหนึ่งที่อธิบายให้เห็นว่าระบอบประชาธิปไตยของไทยยังขาดความพร้อมในหลายด้าน โดยมีข้อสังเกตที่สำคัญ ได้แก่ ประการแรก ที่มาหรือบ่อเกิดของประชาธิปไตยของไทยในโครงสร้างอำนาจนิยม ประการที่สอง โครงสร้างทางสังคมในด้านวัฒนธรรมทางเมืองในอดีต ประการที่สาม การขาดความเข้าใจและความตระหนักต่อ “สิทธิ” และ “เสรีภาพ” ประการที่สี่ ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่าประชาธิปไตยเป็นเพียงการเลือกตั้ง ประการที่ห้า การแอบอ้างประชาธิปไตยเพื่อผลประโยชน์ของตน และ ประการที่หก การแทรกแซงทางการเมืองของต่างชาติ โดยข้อสังเกตเหล่านี้ก็ย่อมบ่งชี้ให้เห็นว่า มูลเหตุของความไม่พร้อมนั้นก็ยากที่จะทำให้ประชาธิปไตยไทยนั้นเกิดขึ้นได้อย่างมั่นคง และมีเสถียรภาพที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: ความไม่พร้อมของไทย, ระบอบประชาธิปไตย

¹ นักวิชาการประจำสถาบันวิชาการไทยวิจัยพัฒนาการจัดการ,

Abstract

The article of “Thailand's Inadequacy and Thai Democracy Regime” aimed to showed that Thai democracy regime has lacked of many adequacy factors such as the cause of authoritarianist society, the former political culture, misunderstanding about rights and liberty, misunderstanding about the meaning of democracy and election, the impersonation about democracy to be self-interest, and foreign political intervention. These inadequacy factors implied that it is difficult to establish the stable and sustainable democracy in Thailand.

Keywords: Thailand's inadequacy, democracy regime

บทนำ

บางคนตั้งคำถามเสมอว่า ทำไมประเทศไทยถึงยังก้าวไม่พ้นไปเป็นประเทศที่มีระบอบการเมืองแบบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ หรือปราศจากการรัฐประหาร (coup d' etat) แม้จะปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองมาตั้งแต่ พ.ศ.2475 ก็ตาม คำถามนี้อาจถามง่ายๆ แต่ถ้าให้ตอบกลับเป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม เพราะนักวิชาการทางด้านรัฐศาสตร์ทั้งหลายซึ่งถือว่าน่าจะเชี่ยวชาญหรือมีชุดองค์ความรู้มากมายมาอธิบายประเด็นนี้ได้ ต่างคนต่างก็คิดหรือให้คำตอบที่ไม่ตรงกันเสียทีเดียว บทความนี้จึงพยายามชี้ให้เห็นในอีกมุมหนึ่ง โดยมองว่าระบอบประชาธิปไตยของไทยยังขาดความพร้อมในหลายด้าน ถึงอาจจะไม่ตรงกับทัศนะของผู้เชี่ยวชาญทั้งในระบบหรือนอกระบบอยู่บ้าง แต่ก็น่าจะชวนให้น่าคิดตามเล่นๆ บ้างว่ามันเป็นเช่นนั้นจริงหรือไม่

ข้อสังเกตต่อความไม่พร้อมของไทยกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

หากพิจารณาถึงบริบทการเมืองไทยนับตั้งแต่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองใน ปี พ.ศ.2475 แล้วนั้น ย่อมเห็นว่าข้อสังเกตบางประการ (ชาญชัย จิตร เหล่าอาพร. 2557ก, 2557ข, 2559, 2562) ได้แก่

ประการแรก สิ่งหนึ่งที่น่าตระหนกก็คือ เรื่องจุดเริ่มของการได้มาของประชาธิปไตยไทยนั้นเกิดขึ้นเพราะใคร เหมาะสมหรือไม่ ประเด็นนี้อาจเป็นเรื่องที่ย้อนทำให้คิดต่อว่า ใครคือคนที่ทำให้ประชาธิปไตยเกิดขึ้น เรื่องคำตอบตรงนี้ บางคนอาจมองว่าฝ่ายปฏิวัติเป็นผู้นำ แต่บางฝ่ายก็อาจมองเห็นกันที่ว่า ฝ่ายปฏิวัตินั้นซุบมือเปิบก็มี แต่ที่น่าคิดไปกว่านั้นก็คือ ในบริบททางการเมืองและสังคมมันเอื้อให้เราปรับเปลี่ยนระบบการเมืองแล้วหรือยัง เพราะสภาพสังคมที่ระบบการศึกษายังไม่เข้าถึงทุกครัวเรือน หนังสือพิมพ์ซึ่งถือว่าเป็นสื่อมวลชนที่สำคัญในยุคที่เทคโนโลยียังต่ำอยู่มากก็ยังเป็นของแพงสำหรับครอบครัวยุคกลางและยังไม่แพร่หลาย ส่วนสถานภาพทางชนชั้นก็ยังพบว่ามีการเลิกทาสได้อย่างสมบูรณ์ได้เพียงไม่กี่สิบปี ในขณะที่ระบอบราชการยังเข้มแข็ง ยิ่งใหญ่ทั้งอำนาจและหน้าที่เพราะถูกรวบอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค แม้การกล่าวถึงปัจจัยเหล่านี้อาจยังไม่ครบถ้วนแต่ก็ชวนให้มองเห็นว่า ในห้วงเวลาดังกล่าว คนไทยยังขาดความพร้อมในการเตรียมตัวที่จะเรียนรู้ในเรื่องการปกครองตนเอง โดยเฉพาะการขาดองค์ความรู้เกี่ยวกับการเมืองที่ผิดแผกแตกต่างจากประสบการณ์ที่ตนเองหรือคนรุ่นก่อนเคยประสบพบมา

ในขณะที่เหตุผลอีกประการหนึ่งนั้น โครงสร้างทางสังคมในด้านวัฒนธรรมทางการเมืองในอดีตก่อนการปฏิวัติก็มิได้สอดคล้องหรือเข้าได้กับวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย เพราะความเคยชินกับระบบอุปถัมภ์ระหว่างนายกับบ่าวที่ฝังรากลึกมาอย่างยาวนาน และแม้ทุกวันนี้ก็ยังถือเป็นเรื่องที่พบเห็นได้อยู่เสมอ เช่น การเข้าเยี่ยมคารวะข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ การสนับสนุนผู้อาวุโสให้ได้รับตำแหน่งทางการเมือง แม้ว่าขาดความรู้ความสามารถ การยอมจำนนต่อระบบกฎเกณฑ์ที่ล่วงละเมิดหลักคุณธรรมเพราะเกรงกลัวผู้ทรงอิทธิพล เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ถือเป็นภาพสะท้อนของ

ความไม่พร้อมของคนไทยในการดูแล การบริหารจัดการ การตัดสินใจด้วยตนเอง ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบพื้นฐานประการหนึ่งของการวางรากฐานประชาธิปไตยให้มั่นคง เพราะเมื่อวัฒนธรรมหนึ่งขัดกับอีกวัฒนธรรมหนึ่งก็ย่อมทำให้สิ่งวาดหวังให้เกิดขึ้น อาจแปรเปลี่ยนไปในทิศทางที่ไม่ถูกต้องขึ้นได้

ความไม่พร้อมประการที่สาม ก็คือ การขาดความเข้าใจและความตระหนักต่อ “สิทธิ” และ “เสรีภาพ” ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา คนไทยเคยชินกับการร้องขอจากผู้อุปถัมภ์ โดยเชื่อว่านั่นเป็นสิทธิที่พึงได้รับและเป็นหน้าที่ของผู้อุปถัมภ์ที่ต้องให้ หรือต้องตอบสนองความต้องการเหล่านั้น สิ่งเหล่านี้ตั้งอยู่บนฐานของการแลกเปลี่ยนแบบจ่ายยอมในฐานะผู้น้อย ซึ่งแตกต่างกับการรักษาสีทธิในฐานะของการเป็นเจ้าของ สิทธินั้นด้วยตนเอง ความแตกต่างที่เกิดขึ้นทำให้หลายคนละเลยด้วยมองว่าเป็นสิ่งที่ห่างไกลจากความเป็นจริง เพราะไม่เชื่อว่าตนมีสิทธิใดๆ การเลือกตั้งถือว่าเป็นการใช้สิทธิโดยสมบูรณ์แล้ว ซึ่งถือว่าเป็นทัศนคติที่บกพร่องอยู่มาก และถือเป็นเรื่องที่อันตรายอย่างยิ่งสำหรับการปกครองกันเองด้วยตนเอง ภาพหนึ่งที่น่าคิดเล่นๆ ก็คือ หากคนวิกลจริตมีสิทธิและหน้าที่พลเมืองเช่นเดียวกับคนปกติ และหากโรงพยาบาลแห่งนั้นเปิดโอกาสให้ทุกคนภายในโรงพยาบาล ทั้งแพทย์ พยาบาล และผู้ป่วยโรครจิตให้สามารถออกเสียงเลือกตั้งผู้อำนวยการได้อย่างเท่าเทียมกัน และโดยปกตินั้น สัดส่วนจำนวนผู้มีสิทธิมากที่สุดย่อมเป็นผู้ป่วยมากกว่าแพทย์และพยาบาล ผลที่เกิดขึ้นก็คงพอเห็นว่า การใช้สิทธิออกเสียงเลือกตั้งที่เกิดขึ้นเป็นเพียงละครฉากหนึ่ง ที่อันตรายต่อสังคมทีเดียว เพราะอาจได้ผู้ป่วยโรครจิตคนใดคนหนึ่ง หรือแพทย์ หรือพยาบาลที่ใจดีแต่ขาดความสามารถในการเป็นผู้นำองค์กรที่ดีมาดำรงตำแหน่ง ผู้อำนวยการโรงพยาบาลได้ บางคนอาจแย้งว่า คนที่มีความพร้อมที่สุด ฉลาดที่สุด หรือเก่งที่สุดก็ใช้วิธีการลอบบี้หรือโน้มนำคนอื่นให้คล้อยตามก็ได้ ซึ่งก็น่าจะเป็นไปได้ แต่ในขณะเดียวกันถ้าอีกคนหนึ่งฉลาด เก่ง มีความฉลาด แต่จิตใจโหดชั่ว ก็ถือว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่ง

การใช้สิทธิเพื่อตัดสินใจอย่างอิสระโดยปราศจากสติจึงเป็นเรื่องอันตรายต่อการคัดสรรคนเข้าสู่ระบบการเมือง และย่อมส่งผลกระทบต่อระบบการเมืองโดยรวมต่อไปด้วย อาทิ การฉ้อฉล การคอร์รัปชัน และความล้มเหลวอื่นๆ สิ่งเหล่านี้ย่อมอันตรายต่อการปกครองในระบอบการเมืองที่เน้นการดูแลตนเอง คนที่ไม่สามารถดูแลตนเองได้ย่อมไม่อาจดูแลคนอื่น ๆ หรือสังคมโดยรวมได้ เพราะสังคมการเมืองในระบอบประชาธิปไตยตั้งมั่นอยู่บนฐานของคนที่มีเหตุผล ไม่มีอคติ และไม่ลำเอียง พลเมืองที่ขาดสติซึ่งมีอำนาจอันเกิดจากสิทธิของตนนั้นจึงย่อมอันตรายและกลายเป็นปัญหาตามมาที่ยากแก่การแก้ไข

ประการที่สี่ คนไทยหลายคนเรียนรู้คำว่า “ประชาธิปไตย” แค่ว่า “การเลือกตั้ง” ซึ่งคงเถียงไม่ได้ว่า การเลือกตั้งถือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำให้เป็นประชาธิปไตย แต่การให้คำนิยามแก่ประชาธิปไตยก็ไม่ใช่เรื่องเรื่องง่ายตายนัก หากเน้นแต่คำว่าเลือกตั้งก็คงเกิดขึ้นได้ในเกือบทุกประเทศ เพราะการเลือกตั้งมีทั้งในแบบทางตรงและทางอ้อม แม้ในประเทศสังคมนิยม หรือคอมมิวนิสต์ก็ยังคงเกิดขึ้นเสมอ และเผด็จการจำนวนมากก็มาจากการเลือกตั้ง เช่น ฮิตเลอร์ เพอร์ดินาน มาร์กอส ลีควนยู การเลือกตั้งในแต่ละครั้งจึงไม่ใช่เรื่องชีวิตเพียงพ่ว่าประเทศเหล่านั้นเป็นประชาธิปไตยแล้วประชาชนจะอยู่อย่างมีความสุข ร่มเย็น อิ่มกายสบายท้อง ได้ตราบนินรันดร์ และสิ่งที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันก็คือ เขาเหล่านั้นที่ได้รับการเลือกตั้งไปแล้วจะไม่แปรเปลี่ยนไปเป็นทรราชย์ กระบวนการทางการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยนั้นมีใช่เพียงการแสดงสิทธิทางการเมืองด้วยการเลือกตั้งเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงความกล้าตัดสินใจที่จะใช้สิทธิในการถอดถอนนักการเมืองหรือตัวแทนทางการเมืองที่ฉ้อฉลคอร์รัปชันได้ด้วย หรือในขณะเดียวกันภายใต้ระบบการเลือกตั้งที่เกิดขึ้นต้องบริสุทธิ์ เสมอภาค และเป็นธรรม มิฉะนั้นก็คงมีโอกาสได้ยากที่จะได้ตัวแทนที่แท้จริงของประชาชน

หากยึดการเลือกตั้งเป็นแนวทางหลัก (Means) เพื่อให้เกิดผลบั้นปลายหรือจุดหมายปลายทาง (Ends) ซึ่งก็คือ ความอยู่ดีมีสุขและความสมานฉันท์บนหลัก

ภราดรภาพ ก็ย่อมถือว่าการเลือกตั้งเป็นยาหม้อใหญ่แก้ไขได้หลายโรคที่เดียว เหมือนกับยาหอมซึ่งมีสรรพคุณมากมายอาจไม่สามารถรักษาโรคที่ร้ายแรงหลายโรคได้เช่นกัน ในบางกรณีสำหรับความเชื่อมั่นที่มากเกินไปเกินสรรพคุณก็คงเป็นโทษมากกว่าเป็นคุณ การย้อนกลับไปตั้งคำถามว่าเราต้องการแนวทางเป็นคำตอบหรือการไปให้ถึงจุดหมายเป็นคำตอบ จึงน่าจะเป็นคำถามที่คนไทยทั้งหลายน่าจะมาหาคำเฉลยร่วมกันมากกว่าให้ความสำคัญกับการรักษาโรค

ประการที่ห้า ตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมา คนหลายกลุ่มพยายามเข้ามาใช้อำนาจอธิปไตยโดยแอบอ้างประชาธิปไตยเพื่อผลประโยชน์ของตน นักวิชาการยุคปัจจุบันมักใช้คำว่า “วาทกรรม (Discourse)” มาเป็นฐานเพื่อให้นิยามของคำหนึ่งๆ ซึ่งคำว่า “ประชาธิปไตย” ก็เป็นอีกคำหนึ่งที่หลายกลุ่มพยายามสร้างให้เห็นว่า เขาและเธอทั้งหลายต่างก็เป็นคนที่มีอำนาจอันชอบธรรมมาจากฐานของประชาธิปไตย โดยเฉพาะกลุ่มนักธุรกิจ พ่อค้าวาณิช นายทหาร นายตำรวจ ล้วนพยายามใช้คำให้รองรับการเข้ามามีอำนาจของตนในระบบการเมืองอย่างถูกต้องชอบธรรม หากถามว่าวาทกรรมนี้ถูกต้องและขัดกับประชาธิปไตยหรือไม่ ย่อมพบว่าเป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องและเป็นไปตามหลักเกณฑ์พื้นฐาน หากแต่ว่าประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นนั้นเที่ยงธรรม เป็นไปตามกติกาหรือไม่ และมีฐานคติอย่างไรกับการล้อมกรอบการใช้อำนาจรัฐของตัวแทนประชาชนเหล่านั้น

ประเด็นการคอร์รัปชันถือว่าเป็นกรณีตัวอย่างที่ตีที่ยืนยันให้เห็นว่า ในระบบการเมืองไทยขาดความตระหนักต่อการล้อมกรอบการใช้อำนาจ ครั้งหนึ่งสาระสำคัญในบทบัญญัติรัฐธรรมนูญบางฉบับของไทยที่เชื่อว่ามีความเป็นประชาธิปไตยที่สุดนั้น กลับสะท้อนให้เห็นว่า การสรรหาคนดีเข้าสาระบบการเมืองแล้วจะไม่ฉ้อฉล ซึ่งอาจดูดีในแง่การสร้างความมั่นคงกับฝ่ายบริหาร แต่ในข้อเท็จจริงกลับแสดงให้เห็นว่า ฝ่ายบริหารถูกกล่าวหาว่าทุจริตและถูกดำเนินคดี แต่มหาชนจำนวนไม่น้อยกลับยังกลบเกลื่อนและลบเลือนความผิดด้วยอ้างว่าเขาเหล่านั้นมาจากการเลือกตั้ง ซึ่งดีกว่าหรือถูกต้องกว่ารัฐบาลทหาร ความฉ้อฉลเพื่อผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจึงไม่ใช่เรื่องที่ผิดมาก

เท่ากับการโค่นล้มรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้งที่อยู่ยุติธรรม ประชาธิปไตยแบบเลือกตั้ง จึงเป็นเครื่องมือที่สำคัญของกลุ่มต่างๆ เสมอมา

ส่วนประเด็นที่หกนั้นถือเป็นปัจจัยภายนอก กล่าวคือ การแทรกแซงทางการเมืองของต่างชาติ ถือเป็นตัวแปรหนึ่งที่หลายคนอาจจะเลยไป เพราะแท้จริงแล้วตลอดระยะเวลาที่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา อิทธิพลของประเทศมหาอำนาจทั้งตะวันตกและตะวันออกได้เข้ามาบีบบทบาททั้งในทางตรงและทางอ้อมต่อการกำหนดทิศทางการเมืองของไทย แม้บางยุคของรัฐบาลไทยจะมาจาก การรัฐประหารแต่ก็ได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกาอย่างแน่นแฟ้นในฐานะพันธมิตรในอนุภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ร่วมกันป้องกันภัยคอมมิวนิสต์ แต่ในบางขณะก็ขับไล่อำนาจที่มาจาก การรัฐประหารเช่นกัน โดยอ้างอิงถึงความเป็นประชาธิปไตย หรือในบางกรณีประเด็นเรื่องการขึ้นบัญชีดำนักการเมืองไทยบางท่านก็กลายเป็นเงื่อนไขหนึ่งของการเข้าดำรงตำแหน่งทางการเมืองระดับสูงในระบบการเมืองของไทย ปัญหาเหล่านี้ถือว่าต่างชาติกลายเป็นอีกตัวแปรหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทางการเมืองไทยมาโดยตลอด

จากข้างต้นอาจยังไม่สามารถสรุปชุดตัวแปรทางการเมืองที่แสดงถึงความไม่พร้อมที่ส่งกระทบโดยตรงต่อการเมืองการปกครองของไทยได้อย่างครบถ้วนก็ตาม แต่ก็น่าจะทำให้หลายคนน่าจะลองหันกลับมาทบทวนดูว่า การเมืองไทยจากอดีตถึงปัจจุบันและในอนาคตนั้น ประเทศของเรายังขาดอะไรไปบ้าง หรือสิ่งที่สำคัญกว่านั้นก็คือ คนไทยทุกคนจะช่วยกันเติมต่อหรือสร้างสรรค์ประชาธิปไตยให้ไทยนั้นในแบบไหน อย่างไร เพราะถ้าประชาธิปไตยคือ การปกครองของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชนนั้น รูปแบบการปกครองอาจไม่สำคัญเท่ากับการทำอะไรให้คนในประเทศนั้นมีความสุข ซึ่งไม่ว่าใครก็เป็นประชาชนด้วยกันทั้งนั้น เพียงแต่ว่าการล้อมกรอบมิให้ผู้ปกครองนั้นฉ้อฉลและต้องเปิดช่องให้เกิดการถดถอยเป็นผลในเชิงรูปธรรมได้ย่อมถือเป็นแก่นสารที่ช่วยให้ ผลประโยชน์ของสาธารณชนยังคงอยู่ การยึดโยงแนวทางในการขับเคลื่อนเพื่อเปลี่ยนผ่านไปสู่ระบอบการเมืองแบบ

ประชาธิปไตย โดยปราศจากการใส่ใจหรือให้ความเข้าใจกับหลักการของประชาธิปไตยแบบเสรีนิยมที่แท้จริง ก็ย่อมยากที่จะทำให้เป้าหมายสูงสุดของรัฐบรรลุผลได้ ดังนั้นหากตั้งคำถามสุดท้ายว่าจะให้เลือกระหว่างแนวทางและเป้าหมาย ก็คงตอบง่าย ๆ เหมือนคำคมอดีตผู้นำคนสำคัญของจีนก็คือ “ไม่ว่าแมวจะสีไหน ขอแค่จับหนูได้ก็พอ”

บทสรุป

ถึงแม้บทความนี้จะพยายามชี้ให้เห็นในอีกมุมหนึ่งที่อธิบายให้เห็นว่าระบอบประชาธิปไตยของไทยยังขาดความพร้อมในหลายด้าน ซึ่งอาจจะไม่ตรงกับทัศนะของผู้เชี่ยวชาญทั้งในระบบหรือนอกระบบอยู่บ้าง แต่ก็น่าจะชวนให้น่าคิดตามเล่น ๆ บ้างว่ามันเป็นเช่นนั้นจริงหรือไม่ เพราะอย่างน้อยก็พบว่า มีข้อสังเกตที่สำคัญ ได้แก่ ประการแรก ที่มาหรือบ่อเกิดของประชาธิปไตยของไทยในโครงสร้างอำนาจนิยม ประการที่สอง โครงสร้างทางสังคมในด้านวัฒนธรรมทางเมืองในอดีต ประการที่สาม การขาดความเข้าใจและความตระหนักรู้ต่อ “สิทธิ” และ “เสรีภาพ” ประการที่สี่ ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่าประชาธิปไตยเป็นเพียงการเลือกตั้ง ประการที่ห้า การแอบอ้างประชาธิปไตยเพื่อผลประโยชน์ของตน และ ประการที่หก การแทรกแซงทางการเมืองของต่างชาติ โดยข้อสังเกตเหล่านี้ก็ย่อมบ่งชี้ให้เห็นว่า มูลเหตุของความไม่พร้อมนั้นก็ยากที่จะทำให้ประชาธิปไตยของไทยนั้นเกิดขึ้นได้อย่างมั่นคง และมีเสถียรภาพที่ยั่งยืน

บรรณานุกรม

ชาญชัย จิตรเหล้าอาพร. (2557ก). ความเป็นสถาบันทางการเมืองของรัฐสภาไทย.

วารสารสหวิทยาการวิจัย: ฉบับบัณฑิตศึกษา, 3(1), 33-44.

วารสารวิชาการไทยวิจัยและการจัดการ

Thai Research and Management Journal

ชาญชัย จิตรเหล่าอาพร. (2557ข). การประมวลในกระบวนการเลือกตั้งกับการสร้างสถาบันรัฐสภาไทยให้เข้มแข็ง. *วารสารรัฐศาสตร์ปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, 1(1), 58-74.

ชาญชัย จิตรเหล่าอาพร. (2559). ประชาธิปไตยบนเส้นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพลเมือง. *วารสารรัฐศาสตร์ปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, 3(1), 65-76.

ชาญชัย จิตรเหล่าอาพร. (2562). ความเป็นประชาธิปไตยหลังการรัฐประหาร. *วารสารรัฐศาสตร์ปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, 6(1), 222-239.